
УДК 811.161.2'373.611'366

Оксана Кушлик (м. Дрогобич)

СПЕЦИФІКА СТРУКТУРИ ТА СЕМАНТИКИ СЛОВОТВІРНИХ ПАРАДИГМ ВІДПРИКМЕТНИКОВИХ ІНХОАТИВНИХ ДІЄСЛІВ

У статті досліджено дериваційний потенціал відприкметникових інхоативних дієслів зі словотвірним значенням «набувати ознаки, яку сприймають органами чуття». Указано на обмежене наповнення словотвірних зон словотвірних парадигм цих дієслів, встановлено набір словотворчих засобів, що експлікують словотвірні значення дериватів у межах кожної зони.

Ключові слова: *словотвірна парадигма, словотвірна зона, словотворчий формант, відприкметникове інхоативне дієслово.*

Системне вивчення дериваційної спроможності різних лексико-граматичних розрядів слів загалом та лексико-семантичних груп зокрема є одним із завдань порівняно недавно сформованого в українському словотворі основоцентричного підходу, зорієнтованого на твірну основу як чинник типології. Результати такого підходу доповнюють «характеристики словотвірних систем, змодельованих на основі традиційного, формантоцентричного підходу» [4: 7], що сприяє повноті презентації словотвірної системи української мови.

В українському мовознавстві ґрунтовно вивчено дериваційну спроможність лише непохідних дієслів окремих лексико-семантичних груп [6; 8; 12] і зовсім не досліджено цю проблему на матеріалі вторинних дієслів, тобто тих, що походять від інших частин мови. Саме цим зумовлена актуальність пропонованої наукової розвідки. Об'єктом дослідження в ній обрано одну з найуживаніших лексико-семантичних груп відприкметникових інхоативних дієслів, ознаку яких людина сприймає органами чуття.

© О.П. КУШЛИК, 2012

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2012, № 4

55

Лінгвістичні розвідки кількох десятиріч свідчать про зацікавлення науковців різними проблемами відприкметникових дієслів. Л.А. Юрчук, дослідивши суфіксальне творення дієслів української мови, установила структурно-семантичні типи відприкметникових вербативів, визначила продуктивність/непродуктивність їхніх словотворчих формантів [17]. К.Г. Городенська виокремила у складі відіменних префіксально-суфіксальних дієслів української мови відад'єктивні префіксально-суфіксальні дієслова, згрупувала їх у словотвірні типи, визначила продуктивність цих типів, порушила проблему подвійної словотвірної мотивації деяких відприкметникових дієслів [2: 306–313]. В іншій науковій праці вона схарактеризувала словотвірну структуру відприкметникових дієслів української мови, утворених різними способами, подала кількісні показники наповнюваності «структурних класів» [3]. Проблема множинності словотвірної похідності відад'єктивних дієслів комплексно дослідила В.А. Топіха [16]. Особливості префіксального творення відприкметникових дієслів з'ясували В.М. Русанівський [11] та С.О. Соколова [13].

Низку наукових праць присвячено аналізу особливостей формальної структури та семантики відприкметникових дієслів у порівняльному аспекті. Зокрема, Т.М. Возний порівняв відад'єктивні дієслова української, російської та білоруської мов [1], А.А. Пузік — української, англійської та німецької [9; 10], І.В. Ступак — німецької та української мов [15].

Виконані наукові студії засвідчують традиційний, формантоцентричний підхід до аналізу словотвірних процесів. Лише дослідження В.В. Грещука, присвячені встановленню дериваційних потенцій прикметників сучасної української мови, зокрема й у дієслівному словотворі, ґрунтуються на засадах основоцентричної дериватології [5].

У сучасному мовознавстві немає єдиної думки про семантичні та функціональні особливості відприкметникових дієслів, наслідком чого є різні принципи їх класифікації і відповідно різна кількість одиниць у структурно-семантичних типах. Дериватологи виокремлюють переважно три структурно-семантичні типи дієслів такого походження: **інхоативні**, тобто дієслова зі словотвірним значенням “набувати ознаки, названої твірним прикметником” (або “ставати таким, як визначено твірною прикметниковою основою”), **есивні**, тобто дієслова зі словотвірним значенням “виявляти ознаку, названу твірним прикметником”, і **каузативні**, тобто дієслова зі словотвірним значенням “наділяти ознакою, названою твірним прикметником” (або “робити таким, як визначено твірною прикметниковою основою”) [3; 17; 9; 14]. Кожен тип складається з певної кількості семантичних груп. На противагу такому підходу до кількості структурно-семантичних типів відприкметникових дієслів, В.В. Грещук виділяє об'єднання з двома словотвірними значеннями: “наділяти ознакою” та “набувати ознаки”, проте зазначає, що в межах і водночас на базі словотвірного значення “набувати ознаки” в низці деад'єктивів сформувався значення “виділятися ознакою”,

яке для одних дериватів є супровідним, а для інших — єдиним [4: 149–150]. За нашими підрахунками, для 200 деад'єктивних дієслів словотвірне значення “виявляти ознаку, названу твірним прикметником” основне і єдине, що слугує підставою для виокремлення третього структурно-семантичного типу.

Мета пропонованої наукової розвідки — виявити дериваційну спроможність відприкметникових інхоативних дієслів зі словотвірним значенням “набувати ознаки, яку сприймають органами чуття”.

Ця лексико-семантична група сформована із чотирьох семантичних підгруп, які розмежовуємо залежно від того, яким органом чуття сприймаємо становлення ознаки, вираженої дієсловом. Це — органи:

— зору, пор.: *бубнявити, грубіти, гуснути, густіти, дрібніти, кругліти, маліти, повніти, товстіти, щільніти*¹ та ін.;

— смаку, пор.: *гіркнути, квасніти, кисліти, киснути, солодіти*, та ін.;

— слуху, пор.: *гучніти, тихнути, затихати* тощо;

— дотику (тактильні), пор.: *бучавіти, вологнути, гарячіти, дерев'яніти, кам'яніти, коржавіти, крижаніти, мокріти, м'якнуті, сиріти, сохнути, тепліти, тужавіти, тупіти, шершавіти* тощо.

Відприкметникові інхоативні дієслова цих семантичних підгруп постали переважно за допомогою суфіксації. Основними виразниками їхнього словотвірного значення є суфікси **-і-** та **-ну-**. Порівняно небагато дієслів утворено конфіксальним способом. Вони виражають словотвірне значення “набути ознаки, названої твірною прикметниковою основою, стати таким, як визначено цією основою”, пор.: *виголодніти, зголодніти, поголодніти, приголодніти, виголоднитися, проголоднитися, звогичіти, зволожніти, посмачніти, посолоніти*. Словотвірні парадигми таких вершинних конфіксальних дієслів загалом є або мінімально заповненими, або нульовими. Тому в пропонованому дослідженні проаналізовано словотвірні парадигми тільки суфіксальних відприкметникових інхоативних дієслів.

Ці дієслова належать до абсолютних, тобто таких, що є «самодостатніми для вираження свого змісту й не відкривають обов'язкових правобічних позицій для заповнення їх словами-конкретизаторами» [7: 5]. Для них характерна факультативна сполучуваність, відсутність обов'язкових поширювачів, що послаблює їхню словотвірну активність.

Типову словотвірну парадигму відприкметникових інхоативних дієслів формують лише дві зони — субстантивна і вербальна. Їхню субстантивну зону репрезентують деривати зі словотвірним значенням опредметненого стану. З огляду на те, що твірні дієслова здебільшого

¹ Тут не названо відприкметникових інхоативних дієслів зі значенням набування кольорової ознаки, тому що їхні словотвірні можливості досліджено в статті «Дериваційна спроможність відприкметникових інхоативних дієслів на позначення кольору», опублікованій у Віснику Прикарпатського національного університету. Філологія. — Випуск 36–37. — Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту, 2012. — С. 71–78.

передають сему перетворення, становлення ознаки, віддієслівні іменники виявляють це значення спорадично і непослідовно. Лише від небагатьох дієслів зі значенням набування стану (це здебільшого дієслова термінологічного вжитку) утворено іменники з відповідною словотвірною семантикою, пор.: *бубнявіння, гіркнення, киснення, дебелиння, дерев'яніння, лівіння, міління, твердіння, товстіння, тужавіння, черствіння, шершавіння*, напр.: *Початок **бубнявіння** вегетативних бруньок відбувався за суми позитивних температур* (З підруч.); *Олія [жолоби] світло-жовтого кольору, без запаху. Стійка проти окислення та **гіркнення** протягом декількох років; при цьому її хімічний склад не змінюється* (З підруч.); *Сметану виробляють шляхом перебігу процесів **киснення** пастеризованих вершків чистими культурами молочнокислих бактерій з наступним дозріванням отриманого продукту* (З посіб.); ***Тужавіння** вапняного розчину відбувається внаслідок одночасного перебігу двох процесів...* (З посіб.).

Наповнення вербальної зони типової словотвірної парадигми відприкметникових інхоативних дієслів також обмежене, представлене незначною кількістю префіксальних дієслів. Воно залежить від значень семантичних підгруп цих відприкметникових інхоативних дієслів. Від дієслів зі значенням “набувати ознаки, яку сприймають органами зору” (20 одиниць) утворено лише одне дієслово *загрубіти*, префікс **за-** якого вказує на завершення набуття ознаки, напр.: *Михайло знову косив, але цього разу люцерну, яка трохи перестояла на корні, **загрубіла** стеблом* (М. Томчаний). Низький рівень словотвірної активності дієслів цієї семантичної підгрупи щодо реалізації названого темпорального значення зумовлений, по-перше, меншою лексичною виразністю темпоральної семантики предикатів стану, на відміну від предикатів дії, а по-друге, частковою компенсацією вираження її словотвірного значення префіксальними корелятами доконаного виду, оскільки для таких дієслів характерне префіксальне видотворення (майже кожне з них має по два-три видові дублети).

Від цієї семантичної підгрупи відприкметникових інхоативних дієслів постало трохи більше префіксальних дериватів із квантитативним значенням, що вказує на інтенсивний ступінь набутої ознаки. Воно репрезентоване в словотвірних парадигмах дієслів **товстіти, повніти, гладнути, бубнявіти**. Його надав цим дієсловам префікс **роз-**, пор.: *розтовстіти, розповніти, розгладнути, розбубнявіти*, напр.: *Він [Гамід] **розтовстів**, обважнів, змінився...* (В. Малик); — *Давай хліба, батьку... — **Розлад** у гетьманах, забув, як воно голодним та мокрим...* (З. Тулуб). Виразником значення інтенсивності у вербальній зоні словотвірної парадигми дієслова **гуснути** є префікс **пере-**, пор.: *перегуснути*, напр.: *Крем за кілька хвилин **перегус**, довелося накладати його на коржі ложкою*.

Дистрибутивного значення, що є різновидом квантитативного значення, відприкметниковим інхоативним дієсловам аналізованої семантичної підгрупи, зрідка надає префікс **по-**, вказуючи на набуття

ознаки багатьма суб'єктами. Характерно, словники української мови зафіксували із цим значенням лише дієслово **побубнявіти**, напр.: *Дерева ще були голі, хоч бруньки вже міцно побубнявіли* (Н. Кобринська). Від інших дієслів цієї семантичної підгрупи також можливі перфективи зі значенням дистрибутивності, пор.: *погрубіти, покругліти, потовстіти*, напр.: *...важкі жита **погрубіли** стрілами, і в них уже дрімав сповитий зеленим шовком колос* (М. Стельмах).

Серед дериватів вербальної зони інхоативів зі значенням “набувати ознаки, яку сприймають органами зору”, скромне місце посідають постфіксальні утворення. Проте вони утворені не в межах значення набуття ознаки (інхоативного значення), а виявлення ознаки (есивного значення), які поєднують деякі дієслова, наприклад, **кругліти**, пор.: *Капуста на грядці з кожним днем все більше **кругліла** і Збоку в мене від голови повен туману димів мій кеп, а біля нього **круглів** буряк, що його Магда приклала собі до щік...* (М. Вінграновський). Відповідно й дeverбатив *круглітися* виражає есивне значення “виднітися, виявлятися як щось”, напр.: *В вибої жайворон змостив собі гніздечко, Унім крапчасте **кругліється** яєчко* (І. Вирган).

У вербальній зоні словотвірних парадигм відприкметникових інхоативних дієслів двох наступних семантичних підгруп зі значеннями “набувати ознак, які сприймають органами смаку та слуху” лише два перфективи, що вказують на завершення, припинення становлення ознаки, пор.: *прокиснути, утихнути*, напр.: *Пий, стара, — звернувся до Василю, — бо скоро горілка від твоїх зітхань **прокисне*** (М. Стельмах); *Дорошенко вже був на трибуні. Вже ждав, поки **втихне** зал* (П. Загребельний). Причини низької спроможності продукування перфективів з фінитивним значенням такі ж, як і в інхоативних дієслів, утворених від прикметників зі значенням ознаки, яку сприймають органами зору. Натомість від дієслів двох названих семантичних підгруп активніше утворюються перфективи з різними квантитативними значеннями. У вербальній зоні їх — одинадцять: *пригіркнути, прогіркнути, підкиснути, прикиснути, накиснути, вкиснути, викиснути, прокиснути, перекинути, притихнути, надтихнути*. Зокрема, дієслово **киснути** має повний набір квантитативних значень: недостатнього ступеня вияву ознаки, пор.: *прикиснути, підкиснути* (напр.: *Настояне на травах питво за ніч злегка **прикисло***), достатнього, пор.: *прокиснути, накиснути, викиснути, вкиснути* (напр.: *Для приготування сиру потрібно, щоб молоко в скляній трілітровій банці із закритою кришкою **викисло***) та надмірного, пор.: *перекинути* (напр.: *Піч треба дуже нагріти, щоб у хаті було дуже тепло та душно, а то тісто **перекине*** (Г. Квітка-Основ'яненко). Від дієслова **гіркнути** постали префіксальні модифікації недостатнього (*пригіркнути*) та достатнього (*прогіркнути*) ступенів вияву ознаки, напр.: *Олія трохи **пригіркла**; Олія вже **прогіркла***. Щоправда, про глибину позицій тут говорити не доводиться, оскільки кожне зі словотвірних значень репрезентоване лише одним префіксальним дієсловом.

У вербальній зоні дієслова **киснути** маємо два деривати з результативно-фінітивним значенням (*докиснути*) та результативно-квантитативним значенням достатності (*викиснути*), утворених відповідно за допомогою префіксів **до-** та **ви-**, напр.: *Молоко повинно докиснути, але не перекинути, – розповідає Марія Юрїївна, залишаючи нерозкритою таємницю слова буча* (Інтернет-ресурс); *Уся Решетилівка, вся Говтва... огорталися в гіркі меду – то пахли коноплі! А **викисало** – розстиляли сушити на обох берегах* (О. Дмитренко). Саме тому деякі мовознавці префіксальні дієслова з інтенсивно-результативним значенням відносять до кількісних модифікацій [13: 122].

Окремі перфективи виражають словотвірне значення, яке віддалене від значення твірного відприкметникового дієслова. Наприклад, вербатив *обкиснути*, утворений за допомогою префікса **об-**, означає “дуже намокнути; обмокнути” [СУМ, V: 512] і з твірним дієсловом, яке належить до семантичної підгрупи відприкметникових інхоативів, ознаку яких сприймають органами смаку, втрачає зв’язок, бо потрапляє до семантичної підгрупи інхоативних дієслів, ознаку яких сприймають органами дотику, напр.: – *Марійко, в тебе якась переміна знайдеться? **Обкис**, як біс. – Іще б не **обкиснути**. Валандається десь до півночі. Нема того, щоб у пору прийти...* (М. Стельмах). У цьому разі маємо мутаційні зміни в префіксальному творенні дієслів.

Проаналізовані деривати зі значенням результативності представлені лише у вербальній зоні твірного дієслова **киснути**, що є проявом конкретної словотвірної парадигми, тому немає підстав вважати це словотвірне значення типовим для всієї семантичної підгрупи інхоативних дієслів.

Вербальну зону відприкметникових інхоативних дієслів, становлення ознаки яких сприймають органами дотику, заповнило 20 дериватів. У ній ширше, порівняно з попередніми семантичними підгрупами, представлені перфективи з фінітивним значенням “завершення становлення ознаки”, тобто ті, що виражають значення “набути ознаки, стати таким, як визначено прикметниковою основою”. Вони утворені за допомогою префіксів **від-, за-, об-, у-**, пор.: *відсиріти, відвологнути, задерев’яніти, закам’яніти, затвердіти, затверднути, захолоннути, обм’якнути, умокрити* тощо, напр.: *Випустив [Лаврін] порохівницю, перехопив рушницю..., ще кілька разів звів і спустив курок. Й тоді зрозумів – порох **відсирів** (Ю. Мушкетик); *Як побачила ту Золоту Вузdechку цариця-кобилиця у руках Тала, так і **закам’яніла**... Кажуть, на скелю перетворилася* (В. Чемерис).*

У деяких словотвірних парадигмах глибина вербальної зони досягає кількох позицій. Зокрема, деривати *засохнути, висохнути, всохнути, обсохнути, відсохнути, просохнути*, які входять до словотвірної парадигми дієслова **сохнути**, виражають значення “втративши вологу, зробитися сухим”, що є різновидом темпорального словотвірного значення “завершити становлення ознаки”, напр.: *Дорога тут погана, з вибоями, ще не **висохла** весняна грязюка...* (У. Самчук); *Небагато ще ми-*

нуло часу, а козаків облив вже своєю піною Звонецький поріг, а слідом по ньому й Тягинський. Тільки **обсохли** та **обтрусилися** після Тягинського, а тут уже загудів і Дід, або Ненаситець (А. Кащенко); Дорога уже **просохла**, ставало легше йти (Г. Тютюнник). Крім того, кожне з названих префіксальних дієслів передає свій відтінок спільного фінитивного значення. **Засохнути** виражає чотири семантичні відтінки: «втрачаючи вологу, стати непридатним», напр.: Він [майстер] витягнув свої засмагли руки в мозолях руки, на яких **засохла** фарба (К. Мотрич); «втрачаючи вологу, швидко гоїтися», напр.: — Ніякого лікаря. Тоді сам себе доконаю... Видужаю, на живому **засохне!** — хрипів простудженими грудьми (М. Стельмах); «втрачаючи вологу, ставати черствим, твердим», напр.: За день хліб **засох** і перетворився на сухар; «втрачаючи вологу, гинути», напр.: І не буде Фавста, вмере Мефістофель, і квітуча яблуня **засохне**, не принісиши плоду (М. Стельмах). Два останні відтінки значення властиві також девербативу **зсохнути**, напр.: Тараню він зїв за обідом, зостався один хліб, та й той **зсох** на сухар (Панас Мирний); — Вперед, бики! бадилля **зсохло**, Самі валяться будяки, А чересло, леміш новії... Чого ж ви стали? Гей, бики! (С. Руданський). Відтінки значення «втрачаючи вологу, гинути» та «втрачаючи вологу, зменшуватися» виражає дієслово **в(у)сохнути**, напр.: Настала весна, зацвіли сади, А в діда Данила всі дерева **всохли** (Ю. Мокрієв); Почорніла на нім [Северінові] і сорочка, і здалося Петрові, зів'яла на поясі й Наливайкова шабля — вона ніби **всохла** (М. Вінграновський). Семантичний відтінок «втрачаючи вологу, випаруватися, зникнути» виражають девербативи **висохнути**, **обсохнути**, **просохнути**, напр.: Річечка, що йшла з лісів, **пересохла**, тому й **висохли** усі ставки на лугах (М. Стельмах); На свіжому повітрі швидко **обсохли** сльози (І. Нечуй-Левицький); Чоловік провів рукою, на якій щойно **просох** піт скотини, по щоках жінки (М. Стельмах). Девербатив **відсохнути** передає додатковий відтінок «втрачаючи вологу, відпасти», напр.: Йому [Володьці] здавалось, що кожні уста, що промовлять таке, мусять стати каменем, кожна рука, що одважиться таке написати, мусить **відсохнути**, відлетіти від тіла і розсипатися на порох (М. Стельмах).

Дієслово **присохнути** залежно від контексту може виражати два словотвірні значення: квантитативне, що вказує на незначний ступінь становлення ознаки, тобто означає «трохи стати сухим», напр.: **Зерно коли присохне**, перемелеться — мука як сонце (К. Гордієнко), і фінитивне — «завершення розгортання станової ознаки» з додатковим відтінком «прилипнути, пристати до чого-небудь», напр.: Тканина **присохла** до напухлих рубців, завдаючи йому нестерпного болю (З. Тулуб).

Дієслова **підсохнути**, **пересохнути** виражають відповідно незначний та інтенсивний ступінь набуття ознаки, пор.: **Одежа підсохла**, і ми **повдягалися** (Вал. Шевчук). — І дощу господь не дав, земля **пересохла** (М. Глухенький).

На базі фінитивного значення, що, як зазначалося попереду, серед інших видів темпоральності відзначається найменшою лексичною

виразністю [11: 277], розвинулося видове, граматичне значення. Засобом вираження його у відприкметникових інхоативних дієсловах є префікси, які, на відміну від проаналізованих вище, не надають семантиці таких дієслів жодних додаткових відтінків. До найактивніших формантів, що слугують для утворення корелятивів доконаного виду, є префікси **по-** та **з-/(-с-)**, які часто дублюють один одного, пор.: *кругліти* — *покругліти*, *скругліти*, *міліти* — *поміліти*, *зміліти*, *квасніти* — *поквасніти*, *сквасніти*, *дерев'яніти* — *подерев'яніти*, *здерев'яніти*, *твердіти* — *потвердіти*, *ствердіти*, *тепліти* — *потепліти*, *степліти*, *холодніти* — *похолодніти*, *схолодніти* тощо, напр.: *Ущухли грози і відкрасувались Ясні веселки. Помілів Дніпро* (І. Вирган); *Змілили гомінки гірські річки...* (З. Тулуб); *...сонце висушило дороги, вода в ріках та озерах потепліла* (П. Загребельний); *Він усіх має напоїти, піклуватись про те, щоб вода не степліла та не тхнула бочкою* (Є. Гуцало). Дієслово **грубіти** також має дві форми доконаного виду — *погрубіти* і *згрубіти*, але префікс **з-**, на протизагу префіксу **по-**, є виразником граматичного значення доконаного виду для цього дієслова лише в межах його переносного значення, пор.: *Не та вже, серденько, і ти: за роки суму і розлуки обличчя встигло одцвісти і **погрубіли** ніжні руки* (М. Упеник) і *Згодом мої тонкі почування **згрубіли**, серце закам'яніло* (М. Ірчан). У такому разі, на думку мовознавців, йдеться про часткову видову співвіднесеність, згідно з якою багатозначні безпрефіксні дієслова недоконаного виду мають кореляти доконаного виду для частини своїх значень [3: 70].

Утворені за допомогою названих префіксів кореляти доконаного виду перебувають поза межами словотвірних парадигм відприкметникових інхоативних дієслів.

На протизагу префіксальним дієсловам з темпоральним фінітивним значенням такі ж дієслова з квантитативними значеннями у вербальній зоні словотвірної парадигми відприкметникових інхоативів, ознаку яких сприймають органами дотику, представлені обмежено. Виняток становлять дієслова **сохнути** та **м'якнути**, перфективи яких виражають усі види квантитативного значення (щоправда, з різною глибиною позицій), зокрема недостатнього ступеня вияву ознаки (*підсохнути*, *надсохнути*, *підм'якнути*), достатнього (*насохнути*, *нам'якнути*) та надмірного (*розм'якнути*, *пересохнути*), напр.: *І хоч трохи холодно (вона [Спиридонова] здригнулася, бо одіж її і справді ще не зовсім **підсохла**), але зате якось легко стало дихати* (М. Хвильовий); *Тротуари центрального проспекту **розм'якнули** від сонця* (О. Гончар); [Поміщиця:] — *Яка спека, яка спека... Так все **пересохло**, що не горить, а вибухає, як порох* (О. Корнійчук). Виразниками квантитативного значення надмірності в окремих словотвірних парадигмах можуть ставати й інші засоби. Так, дериват *розсохнутися* постав префіксально-постфіксальним способом, напр.: — *Бачила б ти цю посудину навесні... Не човен, а кістяк мертвий лежав у кучугурах, дірками світив, **розсохся** зовсім* (О. Гончар).

Перфективи словотвірних парадигм інших відприкметникових інхоативних дієслів цієї семантичної підгрупи виражають по одному квантитативному значенню: або недостатнього, пор.: *притужавіти* (напр.: *Глина притужавіла*), або достатнього, пор.: *набучавіти* (напр.: *Колоди добре набучавіли від води* (З. Тулуб), ступенів вияву ознаки. Від інхоатива *холонути* утворено префіксальні дієслова, що визначають достатній (*нахолонути*) і надмірний ступені вияву ознаки (*перехолонути*), напр.: *Каміння нахолонуло за ніч, і бійці промерзли* (О. Гончар). *На час привалу слід одягнути запасні теплі речі, бо після переходу можна перехолонути й застудитись* (З часопису).

Вербальна зона словотвірних парадигм дієслів **коржавіти, холодніти, шершавіти**, що належать до цієї ж семантичної підгрупи, зовсім не заповнена.

До відприкметникових інхоативних дієслів зараховують, як відомо, ще й ті, що постали від прикметникових компаративів за допомогою суфікса **-а-** і виражають словотвірне значення «набувати ознаки в більшому вияві», причому цю ознаку можна сприймати тими самими чотирма органами чуття, пор.: *більшати, ближчати, вищати, вужчати, гарячішати, гладшати, глибшати, гострішати, густішати, довшати, гучнішати, дрібнішати, кваснішати, кислішати, коротшати, круглішати, лівішати, меншати, мілішати, м'якшати, нижчати, повнішати, просторішати, сухішати* тощо. Набула поширення думка про обмежене використання їх у ролі вершини словотвірних парадигм (*більшати, вищати, м'якшати, теплішати, твердішати, товстішати, товщати, тоншати, тупішати, тугішати, солодшати, ширшати*), що засвідчують подані в словниках іменники зі значенням опредметненого стану (*більшання, вищання, м'якшання, солодшання, теплішання, твердішання, товстішання, товщання, тоншання, тупішання, тугішання, ширшання*), які презентують субстантивну зону їхніх парадигм. Проте цю роль потенційно можуть виконати й інші відприкметникові інхоативні дієслова, оскільки від кожного такого дієслова з погляду системи української мови можна утворити віддієслівний іменник на **-нн(-я)**. Інша річ, ці іменники мають книжний характер, що спричинює обмеження їхньої функціонально-стильової сфери переважно науковим стилем, пор.: *Причиною товстішання людей лікарі називають неправильний спосіб життя та надмірне вживання фаст-фудів; З погляду процесів м'якшення води розрізняють твердість карбонатну і некарбонатну* (З посіб.); *У чисельних розрахунках знайдено та розраховано ефект гігантського ширшання автоіонізаційних резонансів атому у відносно слабкому електричному полі* (З посіб.).

Вербальна зона таких відприкметникових дієслів заповнена лише вербативами з префіксом **по-**, що виражають делімітативне значення, тобто вказують на набуття кимсь, чимсь ознаки в незначному кількісному вияві, трохи, ледь-ледь (пор.: *побільшати, поважчати, поменшати, повужчати, понижчати, потоншати, потугішати* та ін.), напр.: *Пан більше не божився, не вклякав на коліна, тільки зсугулився й*

навіть мовби **поменшав** (Ю. Мушкетик); ...раптом уловлюєш запах зерна, вогкуватого, теплого, підсмажуваного шпарким повітрям, — не сьогодні, то завтра воно **потугішає, посухішає**, обважніє у змертвілому колоску (Є. Гуцало). Часто це словотвірне значення увиразнене відповідними лексичними засобами або контекстом, напр.: — **Що, сестро, як тобі здається, Побільшала хоч трохи я?** (Л. Глібов); **Поважчала я на два кіло** (Леся Українка); **Хутір Маненький так названо тим, що в ньому було всього три хати. Та згодом він іще поменшав, бо зосталося тільки дві: одна згоріла** (Б. Грінченко).

Проте ця група відприкметникових інхотативних дієслів послідовніше поєднуються з префіксом **по-**, що слугує засобом творення корелята доконаного виду, з яким вони формують видову пару, пор.: *більшати — побільшати, важчати — поважчати, легшати — полегшати, м'якшати — пом'якшати, нижчати — понижчати* і т.д.

Отже, специфіка структури словотвірних парадигм, вершиною яких є відприкметникові інхотативні дієслова, ознаку яких сприймають органами чуття, полягає в тому, що, по-перше, у ній немає ад'єктивної зони, по-друге, субстантивна зона заповнена обмеженою кількістю лише віддієслівних іменників зі значенням опредметненого стану, що дає підстави вважати її словотвірно однотипною, по-третє, вербальну зону мають словотвірні парадигми тільки певних дієслів, що залежить від значення їхніх семантичних підгруп. У вербальній зоні представлені переважно перфективи з темпоральним словотвірним значенням «завершення становлення, набуття ознаки» і квантитативними значеннями недостатнього, достатнього та надмірного ступенів вияву ознаки.

1. *Возний Т.М.* Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т.М. Возний. — Львів : Вища школа, 1981. — 187 с.
2. *Городенська К.Г.* Префіксально-суфіксальний словотвір / К.Г. Городенська // Словотвір сучасної української літературної мови. — К. : Наук. думка, 1979. — С. 285 — 313.
3. *Городенська К.Г.* Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К.Г. Городенська, М.В. Кравченко. — К. : Наук. думка, 1981. — 198 с.
4. *Грещук В.* Теоретичні засади основоцентричної дериватології. Відприкметниковий словотвір / Грещук В.В. // Грещук В.В., Бачкур Р.О. та ін. Нариси з основоцентричної дериватології / [за ред. Василя Грещука]. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. — С. 6 — 38; 107 — 153.
5. *Грещук В.* Український відприкметниковий словотвір / Василь Грещук — Івано-Франківськ : Плай, 1995. — 208 с.
6. *Джочка І.* Реалізація словотворчого потенціалу дієсловами конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта / Ірина Джочка // Актуальні проблеми українського словотвору : збірник статей / [за ред. В. Грещука]. — Івано-Франківськ : Плай, 2002. — С. 341 — 354.
7. *Іваницька Н.Б.* Функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.Б. Іваницька. — К., 2000. — 20 с.
8. *Пославська Н.М.* Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.М. Пославська. — Івано-Франківськ, 2006. — 20 с.

9. Пузік А.А. Порівняльний аналіз відприкметникових дієслів каузативної семантики (на матеріалі німецької, англійської та української мов) / А.А. Пузік // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. — 2003. — № 4(50). — С. 208 — 212.
10. Пузік А.А. Відприкметникові дієслова у німецькій, англійській та українській мовах: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / А.А. Пузік. — Донецьк, 2000. — 21 с.
11. Русанівський В.М. Префіксальний словотвір / В.М. Русанівський // Словотвір сучасної української літературної мови. — К. : Наук. думка, 1979. — С. 228 — 284.
12. Сегін Л.В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській та польській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Л.В. Сегін. — Донецьк, 2003. — 20 с.
13. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С.О. Соколова. — К. : Наук. думка, 2003. — 283 с.
14. Сорочан О.В. Лексико-семантичні групи відприкметникових дієслів (семантичний та функціональний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Сорочан. — К., 2005. — 18 с.
15. Ступак І.В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах : [монографія] / І.В. Ступак; наук. ред. В.Д. Каліушенко. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — 470 с.
16. Топіха В.А. Множинність словотвірної мотивації дієслів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.А. Топіха. — К., 1998. — 17 с.
17. Юрчук Л.А. Суфіксальний дієслівний словотвір / Л.А. Юрчук // Словотвір сучасної української літературної мови. — К. : Наук. думка, 1979. — С.171 — 210.

Oksana Kushlyk (Drohobych)

SPECIFIC CHARACTER OF THE STRUCTURE AND SEMANTICS
OF DERIVATION PARADIGMS OF INCHOATIVE VERBS MOTIVATED
BY ADJECTIVES

This article analyzes derivation potential of motivated by adjectives inchoative verbs with the following word-building meaning “to acquire the signs which can be perceived by sense organs”. The author points to the limited number in verbs word-building zones of the derivation paradigms of these words and determines the set of word-building means which explicit word-building meanings of derivatives within each zone.

Key words: derivation paradigm, word-building zone, word-building formant, inchoative verbs motivated by adjectives.